

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

о. Юрій Мицик

●

СІМ УНІВЕРСАЛІВ ГЕТЬМАНА ІВАНА СКОРОПАДСЬКОГО

(із зібрань Ніжинського краєзнавчого музею)

Ніжинський краєзнавчий музей (далі - НКМ) диспонує невеликим зібранням рукописних матеріалів. Серед них нашу увагу привернули сім універсалів гетьмана України у 1708-1719 рр. Івана Скоропадського (*). Це все оригінальні документи, писані канцеляристом або писарем чітким українським скорописом. Вони підписані гетьманом власноручно і завірені печаткою Війська Запорозького (козак з шаблею та мушкетом), відбитки якої дуже погано збереглися. Універсали хронологічно охоплюють період 1713-1717 рр. і стосуються безпосередньо Ніжина, точніше його магістрату. У відповідь на клопотання місцевого в'їта з магістратом гетьман видавав «оборонні» універсали з тим, щоб на підданих із сіл ніжинського магістрату не накладали різних повинностей (сінокіс, перевезення сіна, надання квартир і провіанту для російських та українських військ), бо вони виконують повинності на користь ніжинської ратуші (додатки №№ 1, 2, 5); надавав пільги козакам (звільнення від «покуховного» податку при робленні горілки), бо ці козаки потерпають від «стацій» («станцій»), тобто надання квартир та провіанту військам (додатки №№ 3, 4). Особливо цікавими є універсали, які подаються нами нижче за номерами: 6 і 7. У першому з них мова йде про заснування у 1717 р. пошти в Ніжині (при ніжинській ратуші) і умови надання коней та возів. У другому йдеться про прибуття за царським указом в Ніжин полковника Ергольського для розшуку «біглих великоросийской породи людей», про існування у нижньому місті Ніжина групи таких людей, які мають уже власні будинки і займаються купецтвом, а місцевий комендант Масальський покриває їх, і вони не несуть належних повинностей ніжинському магістрату. Даний універсал дещо коригує звичні уявлення про «біглих», як виключно кріпаків - селян.

У зазначених універсалах згадується не тільки Ніжин, але й ряд сіл Прохорівської сотні (Прохори - село в сучасному Борзнянському районі Чернігівської області), які мали виконувати певні повинності на користь ніжинського магістрату. Це села Печі, Хороше Озеро згаданого Борзнянського району, а також села Крути, Кунашівка і Синяки (нині - Григоро-Іванівка) Ніжинського району Чернігівської області. Не вдалось локалізувати тільки с. Кагарлики (можливо, це суч. райцентр на Київщині).

Універсали подають біднувати інформацію щодо осіб. Насамперед тут згадується знаменитий Стерій Іванович Тернавіот. Саме він, грек з Македонії, прибув до Ніжина ще у 1671 р., став одним з визначних діячів ніжинської грецької громади, у 1711-1718 рр. був ніжинським в'їтом.⁽¹⁾ Він мав у своєму володінні с. Плоске (суч. Носівського р-ну Чернігівської обл.), про що йде мова в універсалі

Скоропадського (додатки № 4). Тут згадується також, що Плоске було дане Тернавіоту грамотою Петра І. Інший універсал (№ 6) дозволяє встановити ім'я глухівського сотенного писаря (Омеляннич). Складніше з адресатами цих гетьманських універсалів. Можна тільки назвати ім'я ніжинського полковника, котрому насамперед вони адресувались. Це - Лук'ян Якович Жураківський, який тримав пернач з 1701 по 1718 рр. Наведені нижче універсали проливають трохи світла на маршрути подорожей Івана Скоропадського, на соціально-економічне становище Ніжина на початку XVIII ст., зокрема розвиток торгівлі. Всі ці документи публікуються нами за правилами, запропонованими свого часу Я.І.Дзирою⁽²⁾, і тут немає потреби детально про них говорити. Нагадаємо тільки, що твердий знак наприкінці слова нами опускається, титла розкриті (пропущені літери наводяться у дужках), літера «ять» передана як «і».

Примітки:

*) За інформацією співробітників НКМ у іншому ніжинському музеї (музей пошти) є ще один універсал І. Скоропадського, який очевидно стосується початків пошти у Ніжині, але нам не вдалось з ним ознайомитись.

1) Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. - К., 1996. - Т.V. - Вип. 1. - С. 55.

2) Літопис Самовидця. - К., 1971. - С. 40-42.

Додаток:

№ 1

1713, лютий. - Гадяч.

«Его царского пресвітлого величества Войска Запорожского гетман Иоанн Скоропадский.

Вам, атаманові арматному артиллерії нашой войсковой, и каждому, комуколлевам о том відати належит, сым нашим ознаймуем універсалом, иж доносил нам войт ніжинский з мастратовими, что любо указом нашим предложено вам, абысте сіл их мастратових, в сотні Прохорской будучих, именован Крутов, Кагарликов, Хорошого Озера и Печей, до кошени и воженя сіна и иных повинностей не важилися чепати, того ради, же они тими своїми селами всякие наезди до ратуша отбувають. Однак вы и тепер, як нам из их же мастратових доносится, не перестаете людей их за вожене сіна грабяти, в чом просили нашего поменутье мастратовие респекту и заступленя. Прето чрез сей наш універсал пилно вам приказуем, абысте вперед нікогда з сіл их мастратових людей, которими они всякие ратушние отбувають повинности, ні на якие подряды не зачепали и грабежов брати у них не дерзали под неопусним каранем повторе приказуем.

Дан в Гадячом февр(аля) року 1713.

Звишменованый гетман рукою власною».

(Ніжинський красназвичий музей (НКМ). - Фонди. - № 9-11454/ПП-262. - Оригінал, особисто підписаний І. Скоропадським і завірений печаткою Війська Запорозького. Запис іншою рукою: «Повторний увольняющий ратушних сіл людей от идующей послуги, кром тилко ратуши».)

№ 2

1713, червня 16(5).- Табір під Кобірчею.

«Его ц(а)рского пресвітлого в(е)л(и)ч(е)ства Войска Запорожского гетман Иоанн Скоропадский.

Всім, кому о том відати будет надлежало, а особливе тому висланому, який будет прислан в полк Ніжинский от пана господара двору н(а)шого для вигнання людей на вкошене сіна коням войсковим арматним, сым н(а)шим універсалним писанем ознаймуем, иж просил нас войт з мастратовими города Ніжина, дабысмы в селах их, до ратуша прилеглих, в сотні Прохорской будучих, людей посполитих от сінокосу уволили; прето мы, прошение его, войта, з мастратовими приневши за слушност, яко увольняем, так пилно приказуем, абы тепер и вперед, когдаколлевам будет в полк Ніжинский висланний для того прислан, не важилися з сім, до ратуша

ніжинського належних, людей на косовицю вигонити.

Дан в обозі од Кобірчи юня 5 року 1713.

Звишъменованный гетман рукою власною».

(НКМ. - Фонди. - № 9-11454/ПП-262. - Оригінал, особисто підписаний І. Скоропадським і завіреной печаткою Війська Запорозького. Запис іншою рукою: «Уволяющий от идущего сінокоосу села ратушние».)

№ 3

1713, червня 16(5). - Табір під Кобірчею.

«Его ц(а)рского пресвітлого в(е)л(и)ч(е)ства Войска Запорожского гетман Иоанн Скоропадский.

Пану полковникові ніжинському з старшиною полковою и кому о том відати будет надлежало, сим н(а)шим ознаймуем універсалом, иж прекладали нам через суппліку свою войт з майстратовими города Ніжина, что от безпрестанних переездов людей великороссийских не меньше діются в ратушу их тамошном росходи, на которие нітколь не міючи жадного подпоможена, просили такового н(а)шого респекту, жебы в селах, до ратуши належних, міскую на вишинк давати горілку без плачення покуховной повинности, такъже и козаки, мешкаючие в тих селах, если хто будет свою шинковати горілку, покуховний належний платеж в подпоможене помянутих росходов до ратуша ніжинского отдавал. Теди мы, гетман, прошение его, войта, з майстратовими за слушное принявши, яко через сей н(а)ш універсал позволяем им в селах, до ратуша прилеглых, давати міскую горілку без плачення покуховного, так приказуем, жебы и козаки тамошние, шинкуючи свою горілку, покуховную повинност на росходи ратуша ніжинского им, войтови з майстратовими, отдавали. В яком отбираню не міет пан полковник з старшиною жадного чинити препятія упоминаем, однак того варуем, дабы войт з майстратовими тих збиранних покуховних грошей на свою потребу не забирали, але бы оние употребляли на росходи міские.

Дан в обозі од Кобірчи юня 5 1713.

Звышъменованный гетман рукою власною».

*(Ніжинський краєзнавчий музей. - Фонди. - № 9-11452/ПП-2619. - Оригінал, особисто підписаний І. Скоропадським і завіреной печаткою Війська Запорозького. Запис іншою рукою: «Уволяючи и приворочающий з сіл, до ратуша, на (...) * росходи».)*

№ 4

1714, травня 19(8). - Глухів.

«Его царского пресвітлого величества Войска Запорожского обоіх сторон Дніпра гетман Иоанн Скоропадский.

Пану полковникові ніжинському, старшині его полковой и всім, комуколевк о том відати будет належало, сим нашим ознаймуем універсалом, иж прекладали нам чрез суппліку свою пан Стерий Тарнавиот, войт тамошний, з майстратовими, что од безпрестанних переїздов великороссийских и наших людей не меньше в ратуші їх чинятся росходи, на которие не иміючи ніодколь жадного подпоможена, просили нас о таковой респект, жебысмо в селах їх, до ратуша належних, именно в Крутах, Кагарликах, Печах, Хорошом Озері, Синяках и Кунашовці, монаршими царского величества грамотами до прислушания міского утвержденных, позволили ратушнюю на вишинк давати горілку без оплачення покуховной повинности и козакам, в тих селах мешкаючим, приказали: если хто будет свою шинковати горілку, належити за покуховное платеж до ратуша их ніжинского в подпоможене помянутих росходов отдавати. Теди мы, гетман, принявши его, п(а)на войта, з майстратовими прошение за слушност, яко чрез сей наш універсал позволяем им в помянутих селах, до ратуша прилеглых, міскую горілку без покуховной дачи шинковати, так міти хочем и пилно жадаем, жебы и козаки тамошние, хто з них свою будет горілку давати, покуховную повинност на росходи ратуша ніжинского платили, в яком тих грошей одбираню не міет пан полковник з старшиною своєю жадного чинити препятія. Того зас варуем, дабы пан войт з майстратовими своїми помянутих грошей за покуховное збыраючихъся, на свої пожитки не оборочаючи,

на міські розходи оніе потребували; докладаем тут же и тое, абы пан полковник ему, пану войтові, з села Плоской, на уряд войтовства монаршою грамотою определенного на обыход его показанных грошей, якіе од жителей тамошних належатимут, не боронил выбирати.

Дан в Глухові мая 8 року 1714.

Звышъменованный гетман рукою власною».

(Ніжинський краєзнавчий музей. - Фонди. - № 9-11452/ПП-2619. - Оригінал, особисто підписаний І. Скоропадським і завірений печаткою Війська Запорозького. Запис іншою рукою: «О шинках в ратушних селах року 1717, юня 5 дня».)

№ 5

1715, листопада 20(9). - Глухів.

«Его пресвітлого царского в(е)л(и)ч(е)ства Войска Запорожского гетман Иоанн Скоропадский.

Пану полковнику ніжинському, пп. старшинам его полковым и всім, комуколвек о том відати надлежатимет, а особливе их м(и)л(о)стям г(о)сп(о)дам коммендіром армейских войск, сим нашим ознаймуем універсалом, иж респектуючи мы на пп. майстратових тамошних, что они уставичне на ратушу працюют, увольняем доми их от станцій, зачим абы их м(и)л(о)ст г(о)сп(о)да коммендіри великороссийские, на дворах помянутих пп. майстратових не становилися, а п(а)н полковник бы, пп. старшина его полковая и ніхто инши не веліли туда их на станцію насилати, хочай бы были міл валний який быти наїзд.

Дан в Глух(ові) ноевр(ия) 9 д(ня) року 1715.

Звишменованный гетман рукою власною».

(Ніжинський краєзнавчий музей. - Фонди. - 9-11448/ПП-2615. - Оригінал, особисто підписаний І. Скоропадським і завірений печаткою Війська Запорозького. Запис іншою рукою: «Універсал рейментарский на увольне домов маистратових року 1715 ноеврия 9 дня».)

№ 6

1717, лютого 14(3). - Глухів.

«Его царского пресвітлого величества Войска Запорожского гетман Иоанн Скоропадский.

П(а)ну полковникові ніжинському з старшиною его полковою, атаманові городовому тамошнему, а особливе п(а)ном державцам д(у)ховним и свіцким, маетности свої в том уезді міючим, и всім, комуколвек о том відати надлежит, сим н(а)шим ознаймуем універсалом, иж яко перед сим чрез Омеляновича, писара сотні Глуховской, определілисмо почті при ратуши быти, в завідованю п. войта з майстратовими и оною всякие приключаючиеся наїзди заровно з ратушними конми одбувають, так и тепер не одміняючи того н(а)шого определіния, повеліваем, жебы непремінно помянутая почта привернена была до ратуша, даби посполу з майстратовими в одбуваню всяких случаючихся подвод належити (...) * порядком тую общенародную двигали и исполняли повинност, зачим сколько подлуг реестру преждним определіением учиненного, надлежит з якого села подвод вистатчити, абы п(а)нове державці д(у)ховние и свіцкие выдавати оних жадною мірою не отрікали, о чом иж бы непремінно указові н(а)шому сталося задосит, повторе рейментарско приказуем.

Дан в замку н(а)шом Гадяцком февруар(ия) 3, 1717 року.

Звишменованный гетман рукою власною».

(Ніжинський краєзнавчий музей. - Фонди. - № 9-11447/ПП-2614. - Оригінал, особисто підписаний І. Скоропадським і завірений печаткою Війська Запорозького. Запис іншою рукою: «О подводах на потребу з сіл державних»; «Жебы почта в ратушном завідованю была року 1717 февруария 3 дня».)

№ 7

1717, березня 6 (лютого 23). - Глухів.

«Его ц(а)рского пр(е)с(ві)тлого в(е)л(и)ч(е)ства Войск Запорожских обоих сторон Дніпра гетман Иоанн Скоропадский.

П(а)ну полковникові наказному ніжинському и впрעד совершенному, пп. старшині полковой и всім, комуколвек о том відати належит, сым н(а)шим ознаймуем універсалом, поневаж за прибытем в Ніжин п(а)на полковника Ерголског(о) по указу ц(а)рског(о) пр(е)світлого в(е)л(и)ч(е)ства во всі полки рейменту н(а)шого для взиску и виводу біглих великороссийской породы людей ординованного, явилися там нікоторые в нижном городі великороссийские купчины, домов своих поселение там міючие, яких кн(я)з его м(и)л(о)сть г(о)сп(о)д(и)н Масалский, комендант тамошний, окриваючи своєю протекцією, не допускат им прислушати до ратуша. Того ради п(а)н войт ніжинский з майстратом просил у нас такового універсалу, ижбы помянутие великороссийские купчины, міючие свої поселения в нижнем городі Ніжине, до ратуша тамошного, так, як и протчие міщане, прислушали и належитое в общенародних повинностях посполитим чинили помоществование. Теды мы прошению его, п(а)на войта, склонившися, повелісмо з канцелярії войсковой сей н(а)ш видати універсал, которого повагою варуем и приказуем, абы вишемененные великороссийские купчины, в нижнем городі Ніжині домамы своїми мешкаючие, если г(о)сп(о)д(и)н полковник Ергольский по указу ц(а)рског(о) пр(е)св(і)тлого в(е)л(и)ч(е)ства рассмотрением своїм оставит их жити свободно, нікуда болш, толко до ратуша тамошного прислушали и всякие в общенародних повинностях заровно з иншими обывателями посполитимы чинили городов помоществование.

Дан в Глухові року 1717 февруар(ия) 23.

Звышменованный гетман рукою власною».

(Ніжинський краєзнавчий музей. - Фонди. - № 9-11453/ПП-2620. - Оригінал, особисто підписаний І. Скоропадським і завірений печаткою Війська Запорозького. Запис іншою рукою: «О великороссийских купцах, жебы до ратуша належали. Року 1717, февруария 27».)

